

O paměti žen, Chartě 77 a politice

Rozhovor s Petruškou Šustrovou

Následující rozhovor¹ s Petruškou Šustrovou, která byla jednou z nejaktivnějších politických odpůrkýň normalizačního režimu, byl koncipován jako dvojportrét disidentek (společně s Ivankou Lefeuvre)² s cílem poukázat na jejich politickou, kulturní a existenciální rozdílnost, a to v kontextu otázek týkajících se ženské identity, diskriminace a paměti žen. Významná aktivistka v něm například pozitivně hodnotí, že jako děvče vyrůstala v rovnostářské společnosti nebo že se později jako žena nikdy nesetkala s diskriminací a genderové rozdíly neviděla ani v disentu. Živě popisuje svou zkušenost se západními feministkami, které ji oslovily, když byla v roce 1985 mluvčí Charty 77, a vysvětluje i důvody, které vedly k ukončení činnosti Charty 77 v roce 1992.

 Jak se utvářel a utváří tvůj osobní ženský příběh v kontextu toho, čemu se říká politika identity? Protože jsme formováni i společností...

Na to neumím odpovědět. Vyrůstala jsem ve společnosti, která se mi jevila rovnostářská. Samozřejmě jsem věděla od dětství, že nejsem kluk, nýbrž holka – ale opravdu bez zlého úmyslu fakt nevím, co k tomu říct.

Jasně, ale když řekneš, že jsi vyrůstala v rovnostářské společnosti, tak přece víš, že jedna věc je to, co je deklarované, a druhá věc je, že člověk neustále naráží každodenně na nějaké problémy.

Já si žádné takové problémy nepamatuji!

Když se zeptám přímo, bylo ti něco odepíráno kvůli tomu, že jsi žena?

Ne. To vůbec neznám. Mirku, já vyrůstala v Jičíně, a to je taková světlá doba mého dětství, kdy jsem s kluky hrála fotbal, jezdila na kole atd. A v zaměstnání? V disentu jsem pracovala na poště, potom jsem myla baráky v rámci OPBH,³ ale to bylo občanské, nikoli genderové postižení. Samozřejmě jsem nemohla jít do kotelny, ale nevím, jestli to můžu brát jako ústrk, protože v kotelně bych asi osmdesát koleček jako můj muž Ludva Bednář za směnu prostě neodvozila a plynové kotelny byly až později. Od roku 1982 jsem neměla práci, ale po roce 1989 jsem nastoupila už jako novinářka do Nezávislého tiskového střediska⁴ a pak jsem dělala náměstkyni ministra vnitra. Následně jsem působila v *Respektu*, kde jsem byla vedoucí rubriky, posléze jsem pracovala v *Českém deníku* a jako vedoucí jsem pracovala i v *Lidových novinách*. Žádnou pracovní diskriminaci jsem ale nikdy nepociťovala.

Dobře, ale reflektuješ obecně, že existuje diskriminace žen?

Obecně se k tomu vyjadřovat nebudu.

1 Tento rozhovor jsem realizoval v květnu 2010 a navazoval jsem jím na předchozí rozhovory s významnými ženami, které jsem pravidelně uskutečňoval od roku 1992. Viz VODRÁŽKOVÁ, Mirka: Dějiny jsou jeho příběh. *History is his story. Vokno*, 1992, č. 24 (léto 1992), s. 128–132; VODRÁŽKA, Miroslav: *Feministické rozhovory o tajných službách*. Nadace Gender Studies, Praha 1996; HAŠKOVÁ, Hana – KRÍŽOVÁ, Alena – LINKOVÁ, Marcela (eds.): *Mnohohlasem. Vyjednávání ženských prostorů po roce 1989*. Sociologický ústav AV ČR, Praha 2006.

2 Rozhovor s Ivankou Lefeuvre najdete v tomto čísle *Paměti a dějin*.

3 Obvodní podnik bytového hospodářství (OPBH) byla organizace, která na území hlavního města Prahy spravovala domy v rámci socialistického vlastnictví.

4 Nezávislé tiskové středisko (NTS) vzniklo v listopadu 1989 v okruhu redakcí *Revolver Revue*, *Lidových novin* a *Sportu*. Jeho nástupcem se stalo periodikum *Respekt*.

Petruška Šustrová (18. 5. 1947 – 6. 5. 2023)

V roce 1966 započala studium češtiny a dějepisu na FF UK, které bylo přerušeno jejím uvězněním v letech 1969–1971. Odsouzena byla pro činnost v trockistickém Hnutí revoluční mládeže (HRM). Studium nesměla dokončit a pracovala pak jako poštovní úřednice. Signatářkou Charty 77 se stala 1. ledna 1977 a členkou Výboru na obranu nespravedlivě stíhaných (VONS) 19. června téhož roku. Spolu s Jiřím Dienstbierem a Evou Kantůrkovou vykonávala funkci mluvčí Charty 77 od 6. ledna 1985 do 7. ledna 1986. V letech 1990–1992 byla poradkyní a posléze i náměstkyní federálního ministra vnitra Jána Langoše. V roce 1999 obdržela od Českého literárního fondu cenu Karla Havlíčka Borovského za novinářství a v roce 2009 Cenu Ferdinanda Peroutky. V letech 2008–2015 byla členkou a poté i předsedkyní Rady Ústavu pro studium totalitních režimů. Měla pět dětí.

Například sociologové píšou na toto téma nejrůznější práce...

No to si můžou psát, ale pro mě to není téma. Možná, že takové věci skutečně existují, ale musím říct, že mezi mými přítelkyněmi a přáteli jsem takové problémy prostě neviděla a nikdy nepocítila. My jsme byli v disentu a jistě to znáš sám, že tam byly ty práce rozdělené poměrně rovnoměrně, včetně těch domácích a péče o děti.

Takže ty se na to díváš tak, že zde rovnost existovala kontinuálně, nebyla jsi diskriminována a nebyly tu rozdíly od doby, kdy jsi byla studentka a angažovala se v Hnutí revoluční mládeže?⁵

Rozdíly samozřejmě existují, ani já nejsem stejná, stejně jako mí partneři nebo přátelé, ale nikoliv v možnostech a dosahování cílů. Nikdy jsem se s tím nesetkala.

Nikdy?

Ne. Možná jsem měla štěstí.

Měla jsi nebo máš nějaké ženské vzory? I třeba literární?

Jsou to muži a člověk si to nese z puberty a zralého mládí. Musím říct, že u holky je to spíš tak, že jsem se do těch chlapů zamilovala a tak se mi stali vzorem. Když jsme četli *Pána prstenů*, tak jsme hráli takovou hru, kdo by chtěl být kým – byť tam je málo ženských postav –, ale všechny moje kamarádky si přivlastňovaly některou z mužských postav naprosto bez problémů. Nebylo to proto, že ta postava je mužská, ale šlo o roli a charakter, takže já jsem chtěla být Smíšek.⁶ Je ale pravda, že jsem žila ve velmi speciálním prostředí. Mám vzory literární, jsou to spíš muži, to je pravda. V mém životě je žen daleko méně.

Chtěla jsi jako žena v minulosti nebo také v současnosti něco změnit v souvislosti s politikou?

Změnit bych chtěla spoustu věcí a docela zásadní pro mě je fakt, že je málo žen v zákonodárných a nejvyšších výkonných orgánech, to je pro mě

problém. Důvod vidím v politickém prostředí, které ženám buď překáží, anebo tam ženy nechťejí.

Prostředím myslíš přesně co?

Třeba parlament, vládu...

To znamená mužské prostředí.

Ano, mužské prostředí. Protože političky, které tam jsou vidět, tak to jsou pro mě „chlapi v sukních“, to nejsou žádné ženské. A myslím si, že to ale bohužel nejde změnit kvótami. V takovém prostředí se žena asi nějakým normálním způsobem nemůže prosadit. Ale v normálním životě to nepozorují.

Znáš nějakou ženskou političku, o které bys nemusela říct, že to je „chlap v sukních“?

Třeba Zuzana Roithová,⁷ Ivana Janů,⁸ Eliška Wagnerová.⁹ Jsou to spíš výjimky. V tom politickém prostředí nějak pro ženy není místo. Já znám samozřejmě nejlíp svoje prostředí novinářské, překladatelské, a tam

⁵ Hnutí revoluční mládeže bylo založené v prosinci 1968 a tvořila ho skupina trockisticky orientovaných studentů a intelektuálů. O rok později se organizace přeměnila na Revoluční socialistickou stranu. Na přelomu let 1969 a 1970 byli její přední aktivisté zatčeni (Petr Uhl, Sibylle Plogstedt, Jaroslav Bašta, Petruška Šustrová a další) a odsouzeni za podvracení republiky.

⁶ Hobit Smíšek (Smělmír Brandorád) je jednou z hlavních postav knihy J. R. R. Tolkiena *Pán prstenů*.

⁷ MUDr. Zuzana Roithová, MBA, (nar. 1953) je česká politička KDU-ČSL, poslankyně Evropského parlamentu. Získala ocenění Evropská paní roku 2006 a v roce 2013 kandidovala na prezidentku České republiky.

⁸ JUDr. Ivana Janů (nar. 1946) je česká politička KDU-ČSL, místopředsedkyně Ústavního soudu a soudkyně Mezinárodního trestního tribunálu pro bývalou Jugoslávii.

⁹ JUDr. Eliška Wagnerová, Ph.D., (1948–2025) byla předsedkyní senátorského klubu Zelení – nezávislí, předsedkyní Nejvyššího soudu, zastávala také funkci místopředsedkyně Ústavního soudu.

Členové Hnutí revoluční mládeže Ivan Dejmal (vlevo), Petruška Šustrová a Jan Frolík v bytě Petrušky Šustrové po Dejmalově propuštění z vězení, 1972 (foto: není-li uvedeno jinak, pocházejí všechny snímky z archivu autora tohoto rozhovoru)

ten podíl žen není menší. Česká politika je hodně degenerovaná a hodně tam jde jenom o moc a o prachy. A ti mužští prostě mají „ostré lokty“.

Myslím, že to byl i antropolog Claude Lévi-Strauss, který poukazoval na fakt, jak jsou ženy důležité v souvislosti s kulturou a komunikací a že to byly vždy jejich důležité sociální funkce.

Já si myslím, že žena má svým bytostným založením blíž k službě než k ovládnutí, ale to samozřejmě platí případ od případu a je to různě namixované, ale v zásadě bych asi s takovým tvrzením souhlasila a překlad je samozřejmě služba a interpretace, prostě sloužíš autorovi a čtenáři.

Jak jsi jako studentská aktivistka nahlížela na studentské nepokoje v šedesátých letech v Paříži a na jiných univerzitách? A zachytila jsi

v rámci studentského hnutí nějaký zápas za ženská práva nebo prostě feministické aktivity?

Ne. V československém nebo pražském studentském hnutí jsem takové věci nepozorovala, a pokud jsem četla v pozdější době o tom, co se dělo v Americe, tak mi to připadalo spíš komické.

Čím si vysvětluješ, že v šedesátých letech došlo k určité renesanci v ženském hnutí na Západě, ale u nás se nenavazovalo ani na minulost z hlediska československé tradice, a ani sem nepronikly nejruznější podněty ze Západu? Proč neexistovalo „pražské jaro“ z hlediska ženského aktivismu?

Ženské hnutí má politické aspekty a tehdy byla jakákoliv politická hnutí potlačena. Tudíž i to ženské. Vezmi si to historicky, ženám šlo o volební právo a podobné věci. Československo

byla ale jedna z vyspělých zemí, která dala ženám volební právo hned po svém vzniku. Otázka zásadního ženského útlatu zde nebyla a není. A to, že se nenavazovalo na minulost, bylo myslím i tím, že tady byl ten příšerný, naprosto trapný československý svaz žen.¹⁰ Já prostě útlak žen nevnímám, ale řeknu ti upřímně, že bych do politiky, tak jak ji sleduji, nikdy nešla. Nebudu svoje stará léta trávit s tak protivnými lidmi!

Zdá se mi, že když se poukazuje na naprosto zprofanovaný československý svaz žen, nic to nevysvětluje, protože tady bylo zprofanované téměř všechno. Pacem in terris¹¹ zprofanovalo katolickou církev, a přesto zde bylo vlivné působení podzemní církve.

To je něco jiného, církev je instituce, a ta existuje jaksi nezávisle na tom, jestli je politicky podporovaná, nebo ne. Je spojená s něčím jiným než s politickou situací.

Jak si vysvětluješ, že v průběhu dlouhého období 1948–1989 se neobnovila historická paměť žen a neudržovala se ani v disentu, přestože v Čechách existovalo poměrně vlivné ženské hnutí, spolky v rámci tzv. první vlny feminismu, a hlavně dvě nejvýznamnější československé političky – Františka Plamínková a Milada Horáková – byly feministky.

Tak jednak nevím přesně, co je to „paměť žen“, a pak si myslím, že jak Plamínková, tak Horáková byly političky a socialistky, přičemž socialismus říká, že tyhle problémy vymizí, že budou všichni svobodní. Ženské hnutí vždy apeluje na systém a tyto aktivity nebyly za komunismu

10 Československý svaz žen (ČSSŽ), který byl součástí Národní fronty ČSSR, byla od roku 1974 vrcholná organizace československých žen s jednotným programem a stanovami pro oba republikové svazy.

11 Sdružení katolických duchovních Pacem in terris byla kolaborantská organizace působící v ČSSR za komunistické vlády v letech 1971–1989, od roku 1982 nebyla Vatikánem uznávána.

politicky možné. Navíc ve společnosti vždy větší útlak zastihuje případné útlaky menší, a tady bych skoro řekla, že v minulém režimu byli občansky utlačováni lidé celkem rovnoprávně. Jistě, těch mužů bylo ve vězení daleko víc, ale taky daleko víc se jich podílelo na různých aktivitách.

Paměti žen jsem myslel například to, že před nástupem komunismu existovaly ženské spolky, významné ženy zakládaly důležité instituce i politické organizace a že ženský diskurs se i v disentu zcela vytratil. Charta publikovala celou řadu dokumentů, například o romské otázce¹² atd., ale je signifikantní, že ani jeden se nevztahoval přímo k ženám, což je i ze sociologického hlediska zajímavé. Já odlišuji svůj soukromý a veřejný život. V soukromém životě svou ženskou roli samozřejmě pociťuji. Zamilovávám se, hádám se, rozcházím se, žiji v manželství, mám děti, je tady mateřská role, ale veřejný život je pro mě život občanský a tam se to neliší, tam nevidím rozdíl mezi pohlavími. Vidím rozdíl třeba mezi Petrem Uhlem a Annou Šabatovou, v jejich povahách a v různých věcech, ale v tom veřejném angažmá rozdíl nevidím. Já jsem se za disentu veřejně angažovala jako chartistka a odhaduji, že ten podíl mužů a žen byl zhruba stejný. Ve VONS jsem nikdy neměla pocit, že by v něm ženy byly třeba jen písáčky a pánové byli těmi „mozky“. A to jsem přes čtyři roky řídila ediční komisi, která byla jakousi exekutivou VONS. Byla jsem i mluvčí Charty 77 a ve trojicích mluvčích byly, až na

jednu nebo dvě výjimky, ženy. Někdy to byly dvě ženy a někdy dokonce i tři. Takže já v disentu rozdíl neviděla, samozřejmě za nikoho nemůžu mluvit, ale to občanské angažmá nemá s pohlavím nic společného.

Je zajímavé, že hovoříš o období, kdy se ve stejné době na Západě v rámci ženského hnutí a feministického myšlení prolomilo to jednoduché dělení, že na jedné straně je veřejná sféra a na druhé straně soukromá, a to i v souvislosti s potřebou změnit některé zákony, což vyjadřuje populární teze „the personal is political“, protože když muž bije doma ženu, tak to nemůže být pouze soukromou věcí.

Je to možné, já jsem zaostalá, mě to ale moc „nevzrušuje“! (smích)

Já jen srovnávám historické kontexty. Jednou jsem navštívil chartistku Věru Jirousovou, tehdy bydlela ještě v „Navrátilce“.¹³ V té době k ní chodila často i Zdena Tomínová, která byla mluvčí Charty 77.¹⁴ Věra mi s nadsázkou vyprávěla, jak se Zdenou diskutovaly o tom, jestli by neměly založit také nějakou „chartu žen“. To prolínání věcí soukromých a veřejných je samozřejmě spíš metafora. Přesto, proč si myslíš, že nevznikla „charta žen“ ani v sedmdesátých, ani v osmdesátých letech, ale dokonce ani po roce osmdesát devět? Na to neumím odpovědět, ale mám pocit, že k tomu prostě nebyl žádný důvod a společenský proud, který by tu potřebu pociťoval. Řeknu ti jednu takovou historku. V roce 1985 jsem byla

mluvčí Charty 77¹⁵ a přišly za mnou dvě feministky a jedna z nich byla Italka. V té době jsem ještě neuměla dobře anglicky, tak překládal můj muž Ludva Bednář. A ony mě požádaly o to, abych podepsala nějaký dopis, který začínal slovy: „*My ženy z pěti zemí*“. A já jsem řekla: „*Ne, nezlobte se na mě, ale já nepovažuji muže za nerovnoprávné, já se nikdy nebudu účastnit žádné výhradně ženské politické aktivity. S tím nesouhlasím*.“ A ony byly, jak to znáš, jedna hezká a příjemná, druhá ošklivá a nepříjemná, jako estébáci (smích), a ta hodná mi vysvětlovala, že to je zásadní dokument, že by ho podepsal i Václav Havel. Reagovala jsem: „*Tak ať to podepíše, to bude fakt vypadat výborně* – „*My ženy z pěti zemí a Václav Havel*...“ A ta zlá se naštvála a zeptala se: „*Nemáte pocit, že jste třeba závislá na muži nebo se cítíte utiskovaná?*“ Měla jsem z ní srandu a říkala jsem jí, že to není otázka pohlaví a že můj muž se nikdy necítí utiskovaný, když na něj třeba křičím, ať mi pomůže umýt nádobí, a že mu to nepříjde jako „útlak“. Položila mi další otázku: „*Takže vy chcete říct, že se cítíte svobodná?*“ Odpověděla jsem: „*Ano, jsem vdaná a cítím se svobodná*.“ A ona řekla: „*Vy byste se možná cítila svobodná i ve vězení*.“ A já odpověděla: „*Ano, ale myslím, že vy tomu nemůžete rozumět!*“ (smích) Takže to je moje zkušenost. V tom je metaforicky vyjádřen můj pohled. Pokud ten problém někdo pociťuje a vyjadřuje se k němu a bere se za ty problémy, které vnímá, tak je to v pořádku, a bude-li se ho někdo snažit potlačovat, já mu budu pomáhat ze všech sil. Ale já ten problém prostě nepociťuji.

12 Postavení Cikánů-Romů v ČSSR. In: *Informace o Chartě 77*, 1978, č. 15 (od 6. 12. do 20. 12. 1978), s. 8. Viz také článek Gwendolyn Albert „Nucená sterilizace v komunistickém Československu“ v tomto čísle revue *Paměť a dějiny*.

13 Historička umění a básnířka Věra Jirousová, první žena Ivana Martina Jirouse, v popisované době žila s filozofem Jiřím Němcem na pražském Novém Městě v Navrátilově ulici č. 7.

14 Zdena Tomínová (1941–2020) byla mluvčí Charty 77 od 8. 2. 1979 do 1. 2. 1980, následně byla v rámci akce Státní bezpečnosti „Asanace“ donucena odejít do Anglie.

15 Petruška Šustrová byla mluvčí Charty 77 od 6. 1. 1985 do 7. 1. 1986.

Jarmila Johnová, jedna ze zakladatelek Pražských matek (od roku 2020 se hnutí nazývá Pěšky městem), v rozhovoru s Petruškou Šustrovou, 90. léta 20. století

Jasně, z existenciálního hlediska je možno chápat, že i ve vězení, jak jsi to říkala, se může člověk cítit svobodně, ale přesto určitě nebudeš souhlasit s těmi podmínkami, s jednáním a politickými důvody, proč se tam člověk dostal. Samozřejmě že ne!

Takže ty feministky to myslely asi v tomto smyslu. Je zajímavé, že ty ženské aktivistky a zmíněný příběh analyzuje v roce 1985 Václav Havel v textu „Anatomie jedné zdrženlivosti“.¹⁶ Tušíš jak?
Ano, na té jachtě...

Dojímal ho, že se ty aktivistky mohly projíždět po moři na jachtách bohatých manželů, a místo toho se trmácejí po Evropě. Ty jsi to nepodepsala, ale některé ženy ano. Tušíš kdo?

Předpokládám, že Eva Kantůrková.¹⁷ Ta s oblibou podepisovala všechno, co mělo nějaký mezinárodní dopad. Jinak nevím.

Havel ve zmiňovaném eseji napsal, že to nakonec podepsalo jen asi pět žen a ostatní to odmítly. Jemu se tento druh angažovanosti jevil jako něco směšného a označil ho slovem dada. Myslíš si, že to většina žen nepodepsala proto, protože v našem kulturním prostředí je to něco směšného?

Ne, tady nejde o kulturní prostředí, ale o to, že my jsme žily v disentu. Byly jsme vystaveny politickému a administrativnímu estébáckému tlaku. Nebyly jsme diskriminovány jako ženy, ale jako občané. Nám to připadalo směšné, protože jsme dělaly to samé, co ti muži.

Na druhé straně je tady ta metafora „charty žen“, tedy že si některé ženy uvědomovaly to, že existují rozdíly a diskriminace, a to jak na úrovni soukromé, tak i veřejné, což souvisí i s kulturními hodnotami nebo s tím, čemu se říká společenský řád, který nutí lidi k určitému typu jednání.

To je možné, ale já to tak necítily. Pro mě tyhle věci byly vždycky záležitostí ženského hnutí. Byly tady přece Pražské matky,¹⁸ které se prezentovaly především jako ženy, i když to nebyl feministický spolek.

To byla spíš ekologická iniciativa a ony nechtěly být ani vnímané jako nějaký ženský spolek, být se jmenovaly Pražské matky.

Ty jejich akce s kočárky, to byla ženská iniciativa, ale zase to byla ženská politická iniciativa, která se domáhala práv pro všechny, a nikoli více práv pro ženy, prostě nebylo to ve smyslu ženy versus muži. A když srovnáváme ženská hnutí tady a ve svobodném světě, tak je docela dobré to srovnat s ostatními komunistickými zeměmi, kde to také vlastně nebylo.

Ale bylo! Například v Polsku existovala malá skupina žen.¹⁹ Já o ní nevím.

Václav Havel, Ladislav Hejdlánek a další tvrdili, že Charta 77 je věčná, zatímco politika je časná, tedy dočasná. Jenže v okamžiku, kdy se po pádu komunistického režimu otevřely nové možnosti, tak Charta 77 zůstala najednou opuštěná a došlo k něčemu, co nazývám feminizací Charty 77. Poslední dva roky (1991–1992),

16 HAVEL, Václav: Anatomie jedné zdrženlivosti. In: PREČAN, Vilém (ed.): *Do různých stran. Eseje a články z let 1983–1989*. Čs. středisko nezávislé literatury, Scheinfeld – Schwarzenberg 1989, s. 70.

17 Mírové prohlášení organizované italskými feministkami signovaly Eva Kantůrková, Anna Marvanová, Libuše Šilhánová, Jana Šternová, Anna Šabatová st., Dana Němcová, Markéta Němcová, Marie Říhová, Zdena Tominová a Ruth Tosková.

18 Pražské matky bylo nezávislé ekologické hnutí, které uskutečnilo svou první demonstraci v Praze 29. 5. 1989.

19 ŠIKLOVÁ, Jiřina: Ženy v hnutí odporu v Polsku. *Gender a výzkum*, 2008, roč. 9, č. 1, s. 45–46.

tedy dvakrát za sebou, byly její mluvčí jenom ženy.²⁰ Působí to jako určitý stereotyp, zatímco muž je i v rámci společenského tlaku a hodnot nucený k tomu, aby „dobýval“ veřejný prostor a bojoval v něm, žena jako pečovatelka slouží a pomáhá zachovat opuštěnou instituci. Zdá se, že muži rychle skočili po těch mocenských postech a ženám zůstala „na starost“ už jen ta Charta 77. Jak jsi vnímala tohle období?

Trošku jinak. V roce 1990 se stali mluvčími Charty tři muži. A potom velká část mužů odešla do funkcí a ty ženy, který byly potom mluvčími, tak vlastně v předchozí činnosti Charty žádnou významnou roli nehrály. Mluvčími se stávali lidé, které většina chartistů znala a kteří měli často ještě i nějaké jiné iniciativy než to, že byli muži! (smích) Málokdy se stalo, že se stal mluvčím člověk, kterého do té doby skoro nikdo neznal. Věra Roubalová byla už předtím aktivní, ale třeba Evu Joachimovou jsem vůbec neznala a nikdy jsem o ní neslyšela. Žena není konzervativnější, ale snaží se hodnoty, které tu jsou, dál držet. Smyslem Charty bylo přece přiblížit svobodu v Československu nebo se o to pokusit. Donutit režim, aby dodržováním mezinárodních paktů rozšířil prostor svobody, a na tom se shodli lidé nejrůznějšího politického zaměření. Zářným příkladem jsou konzervativní katolíci Václav Benda a trockista Petr Uhl. Po 17. listopadu 1989 bylo během dvou měsíců jasné, že tohle už není aktuální. Nechci říct, že Charta 77 dosáhla svého cíle, protože sama o sobě by to nedokázala, ale cíl

Václav Havel a Petruška Šustrová, 1989

Charty byl dosažen společenskou změnou. Z mého pohledu to byla už instituce zbytečná. Jakmile se začal obnovovat politický život, tak se z těch lidí stali političtí protivníci, což ale neznamenal, že se přestali přátelit nebo si jeden druhého vážit. Ale těžko by už nějaké společné politické prohlášení podepsali.

Pokud si pamatuješ, tak to byly právě poslední mluvčí, tedy ženy, které v souvislosti s vývozem tanků do Sýrie vyzývaly přední politiky a chartisty Jiřího Dienstbiera a Václava Havla, aby si připomněli konstitutivní momenty nové politické společnosti a řídili se nadále chartistickou morálkou.²¹ Podle mého názoru Charta 77 byla vlastně organizace přežívající svůj čas. Já bych v té době už nešla znovu dělat její mluvčí, protože jsem si říkala, že jsou daleko důležitější společenské věci.

Takže to byla určitá setrvačnost těch žen nebo Charty 77?

Ano. Uvedu jeden typický příklad. Na počátku devadesátých let jsem byla náměstkyní federálního ministra vnitra. Byla jsem na schůzce VONS a Václav Benda tam navrhl, že by VONS měl iniciovat omezení pravomocí federálního ministra vnitra. Řekla jsem mu: „*Je mi to líto, ale o této věci nehodlám diskutovat. Musím to vetovat.*“ A ve VONS platilo právo veta. On se zeptal proč. Vysvětlila jsem mu, že jsem náměstkyní ministra vnitra a nemůžu se podepsat pod žádost o snížení jeho pravomocí, protože ministr dělá svou práci dobře a ty pravomoci mu přísluší. Takže to byl jeden doklad toho, že jsme už nebyli schopni se na něčem domluvit. Charta 77 si vzala tehdy za úkol – pro mě poměrně absurdně –, že bude apelovat na různé státní úřady, vést dialog s mocí, a jak jsem ti ukázala na uvedeném příkladu, to se s veřejnou funkcí neslučuje.

20 Mluvčími Charty 77 v roce 1991 byly Helena Klímová, Hana Ponická a Alena Hromádková, v roce 1992 pak Eva Joachimová, Květoslava Princová a Věra Roubalová.

21 HROMÁDKOVÁ, Alena – KLÍMOVÁ, Helena – PONICKÁ, Hana: Dopis prezidentu republiky Václavu Havlovi, ministru zahraničních věcí Jiřímu Dienstbierovi a dalším představitelům, 6. 5. 1991. *Infoch 1991*, s. 29 – viz vons.cz/data/pdf/infoch/1991/INFOCH_1991.pdf (citováno k 14. 8. 2025).

Petruška Šustrová v roce 1991, kdy působila jako náměstkyně ministra vnitra ČSFR Jána Langoše

Napadá mě ještě jedna věc v souvislosti s politikou a mocí, a sice že muži Charty 77 se nemohli realizovat tak jako po roce 1989. Jistě...

A že to ovlivňovalo i jejich politické myšlení. Příkladem může být Václav Havel, který ne náhodou napsal v roce 1978 zvláštní reflexi moci – *Moc bezmocných*. Myslím, že bez života v té „domácnosti“ disentu by takovýto druh politického myšlení asi nevznikl. Na druhé straně dnes západní intelektuálové, když reflektují Havlův vývoj,²²

upozorňují na to, že jako disident zpochybňoval marxistickou víru v jednotu filozofie a politiky, podle které by intelektuál neměl svět pouze vykládat, ale mocensky ho přímo přetvářet, a že po roce 1989 naopak hlásal, že intelektuálové musí vstupovat do politiky a měnit svět, nebo že přešel od původní obrany lidských práv k politické doktríně militantního humanismu. Jak se na takovou kritiku díváš? Já mám na Václava Havla jiný názor, nehodlám to vůbec komentovat, protože bych o tom musela asi napsat celou studii. (smích) Havel se přece

nechtěl stát prezidentem a být filozof je něco jiného než být politik!

Je ale očividné, že muži se v politice chovají jinak, než když jsou mimo ni...

V disentu jsme všichni mysleli jinak než potom. Na řadu věcí, na které jsem se tenkrát nějak dívala, dnes pohlížím jinak. Tam, kde není žádná výkonná moc a možnost, tam můžeš o věcech jenom mluvit, ale nemůžeš je dělat. Nemůžeš například založit stranu a prosadit některé věci. Tak to bylo v disentu. Řeknu to velmi tvrdě: bylo to o hodně užvaněnější než pak v době, kdy už jsi to mohl skutečně dělat.

Francouzská historička a socioložka Françoise Mayer říká, že se u nás střetávají dva základní disidentské diskursy: jednak vězňů z padesátých let a jednak disentu ze sedmdesátých a osmdesátých let (reformní komunisté, katolíci, evangelíci, underground), přičemž ten druhý upozaduje disidentský diskurs padesátých let.²³ Když se například prosadil zákon č. 262/2011 Sb., o účastnících odboje a odporu proti komunismu, tak bylo zajímavé, jak reagovali kriticky a odmítavě právě lidé jako Jiří Dienstbier, Petr Uhl a Anička Šabatová, a ukázalo se, že je v tom společnost stále rozdělená.

Já mám úplně opačnou zkušenost. O normalizaci, kromě sociologické práce Iva Možného,²⁴ snad nevyšla jediná pořádná kniha. A pořád vycházejí texty o padesátých letech! Je to přirozené a pochopitelné, protože historik potřebuje mít odstup, pracovat s pamětníky, a když se ho to osobně netýká, tak se mu to i lépe zpracovává.

²² Například KEANE, John: *Václav Havel. Politická tragédie v šesti dějstvích*. Volvox Globator, Praha 1999.

²³ MAYER, Françoise: *Češi a jejich komunismus. Paměť a politická identita*. Argo, Praha 2009.

²⁴ MOŽNÝ, Ivo: *Proč tak snadno... Některé rodinné důvody sametové revoluce*. SLON, Praha 1991.

Neměl jsem na mysli publikační činnost, ale když jsem zmínil zákon o protikomunistickém odboji a odporu, tak jsem chtěl pouze poukázat na to, jak obtížně společnost reflektuje svou minulost a že padesátá léta jsou pro ni větší problém než třeba ta normalizace. Já v tom nevidím souvislost. Proč by to měl být pro ni větší problém? Padesátá léta jsou přece v historické literatuře zhodnocena.

Když politici začali hovořit o tlusté čáře za minulostí, tak to byli právě vězňové z padesátých let, kteří takovou politickou koncepci vždy odmítali.

Zaprvé jsem nezaregistrovala, že se tady hovořilo o tlusté čáře, byť padlo pár výroků, že nejlepší by bylo archiv bývalé Státní bezpečnosti spálit, to jsou ale pitomosti, padaly i jiné radikální výroky ze zcela opačného konce, ale to jsou jednotlivosti. Společnost se poměrně dost zabývá problematikou komunismu, padesátých let a minulosti, jenom si myslím, že ta normalizace je opomíjená.

Když pročítám příběhy politických vězeňkyň z padesátých let, tak ten genderový vliv a rozdíl je patrný, protože trestní právo, byť se deklaruje jako univerzální nástroj společnosti, nedopadalo na obě pohlaví stejně. Když se po deseti nebo patnácti letech vrátil muž z vězení, tak mohl eventuálně založit rodinu, mít děti, prostě pokračovat v soukromém životě dál. Ale když si čteš příběhy politických vězeňkyň, tak ty samy často popisují, že už nemohly mít děti, a to nemluví o daleko tragičtějších osudech žen. Samozřejmě že je to věznění pro ženy obtížnější právě z důvodů, který jsi popsal. To je pravda.

Ty jsi členkou Rady Ústavu pro studium totalitních režimů (ÚSTR) a reprezentuješ spíš diskurs disentu sedmdesátých a osmdesátých let. Předsdkyně této rady paní Naděžda Kavalírová zastupuje i Konfederaci politických vězňů a ta reprezentuje spíš diskurs padesátých let. Myslíš si, že zde existuje třeba paměť žen politického diskursu padesátých let?

To si nemyslím. Každá žena má jinou paměť, existuje paměť jednotlivých žen a osobní paměť. Pokud je v Radě ÚSTR rozdílný názor nebo konflikt, tak ten je daný čistě politicky. Prostě členové Rady ÚSTR rektor Petr Fiala, dokumentarista Patrik Benda a politický vězeň z padesátých let pan Čestmír Čejka byli navrženi ODS. Paní Naděžda Kavalírová byla navržena prezidentem republiky Václavem Klausem, který přestože ODS kritizuje, tak je to pořád původní předseda této strany. Kdežto ostatní čtyři členové rady jsou buď navrženi koaličními stranami, jako doktor Michal Stehlík, kterého navrhli lidovci, nebo jako já, kterou navrhli zelení nebo jako pan Jan Zahradníček navrhovaný nevládní organizací.

Když rada ústavu vyhlásila začátkem roku výběrové řízení na funkci ředitele ústavu,²⁵ tak v podmínkách bylo stanoveno, že uchazeč musí mít minimálně pětiletou praxi v řídicí funkci. Feministické výzkumy, které zkoumají důvody a příčiny nižšího zastoupení žen jak v politice, tak i ve státních manažerských funkcích, upozorňují na problém strukturální diskriminace v české společnosti, protože ženy jsou diskriminovány už právě samotnými pravidly. Kolik historiček

Petruška Šustrová na jednom ze svých posledních veřejných vystoupení v březnu 2023 (foto: Vojtěch Stádník)

tuhle podmínku může splňovat? Ve výběrovém řízení postoupilo pět kandidátů – mužů. Co tohle pro tebe znamenalo?

Neznamenalo to pro mě nic. Když jsme ty podmínky nastavovali, tak nám šlo o to, aby uchazeč měl schopnost instituci řídit. Proto jsme tam dali podmínku, že má mít zkušenosti z řídicí funkce. Já jsem přišla na ministerstvo a nejdříve jsem byla poradkyně a po několika měsících jsem se stala náměstkyní, bez jakýchkoliv zkušeností s řídicí funkcí, a vím, jak mi to hrozně chybělo. Že se nepřihlásila žádná žena, to je těžká věc, ale neznám žádnou českou historičku, která by se touto problematikou soustavně zabývala, kromě Pavlína Formánkové. Ale popravdě řečeno jsem o tom nepřemýšlela.

Miroslav Vodrážka

25 Rada ústavu schválila výběrové řízení na funkci ředitele ústavu na svém zasedání 13. 1. 2010.